

АСПІРАНТСЬКІ СТУДІЇ

УДК 373.035.2:316.614.5

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Олена Артюхова

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

У статті висвітлено теоретичні підходи до вивчення проблеми соціокультурного розвитку дітей дошкільного віку. Визначено основні критерії та механізми соціокультурного розвитку дошкільнят, схарактеризовано його показники. Акцентовано на дослідженні педагогічних умов ефективного соціокультурного розвитку дошкільників, показано роль сім'ї та сімейних традицій як найважливішого соціального інституту розвитку особистості. З'ясовано, що провідна роль у виховному процесі належить дорослому (педагогу, батькам) як вузловому фактору соціокультурного розвитку дітей. Проаналізовано проблеми соціокультурних цінностей та актуалізовано соціальний і особистісний розвиток дошкільнят у сучасних умовах, з огляду на специфіку соціального середовища дитини, де часто спостерігається дефіцит вихованості, доброти, толерантності, мовленнєвої культури у взаєминах між людьми.

Аннотация:

Артюхова Елена. Теоретические подходы к изучению проблемы социокультурного развития детей дошкольного возраста.

В статье рассмотрены теоретические подходы к изучению проблемы социокультурного развития детей дошкольного возраста. Определены основные критерии и механизмы социокультурного развития дошкольников, охарактеризованы его показатели. Акцентируется на исследовании педагогических условий эффективного социокультурного развития дошкольников, показана роль семьи и семейных традиций как важнейшего социального института развития личности. Выяснено, что первостепенная роль в воспитательном процессе отводится взрослому (педагогу, родителю) как ведущему фактору социокультурного развития детей. Проанализированы проблемы социокультурных ценностей и актуализировано социальное и личностное развитие дошкольников в современных условиях в связи со спецификой социальной среды ребенка, где часто наблюдается дефицит хороших манер, доброты, толерантности, речевой культуры во взаимоотношениях между людьми.

Resume:

Artiukhova Olena. Theoretical approaches to the study of the issue of socio-cultural development of preschool children.

The article discusses theoretical approaches to the study of the issue of socio-cultural development of preschool children. The main criteria and mechanisms of the socio-cultural development of preschoolers are determined, its indicators are characterized. The author dwells in detail on the study of the pedagogical conditions for the effective socio-cultural development of preschoolers, shows the role of the family and family traditions as the most important social institution of personality development. The primary role in the educational process is assigned to the adult (teacher, parent) as the leading factor in the socio-cultural development of children. The problems of socio-cultural values and the relevance of the social and personal development of preschoolers in modern conditions are analyzed in connection with the specifics of the child's social environment, in which there is often a deficit of good manners, kindness, tolerance, speech culture in human relationships.

Ключові слова:

соціокультурний розвиток;
соціокультурні цінності;
дошкільники.

Ключевые слова:

социокультурное развитие;
социокультурные ценности; дошкольники.

Key words:

sociocultural development, sociocultural values, preschoolers, personality development, pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Сьогодні, у період стрімких технологічних перетворень і стрімкого розвитку діджиталізації, у суспільстві розгортається боротьба за людські ресурси, за розвиток творчих здібностей і формування креативного і мобільного класу. Проте геть не звертається увага на соціокультурний складник особистості людини. Основний принцип дошкільної освіти спирається на трьох «китів» дошкільного дитинства: індивідуалізацію, соціалізацію та власну активність дитини. Ці базові принципи втілені в новому Державному стандарті та відображені в основних засадах Концепції розвитку дошкільної освіти. На законодавчому рівні визначено центральні

завдання дошкільної освіти, серед яких для нашого дослідження вузловими є такі:

– «єдність навчання, виховання та розвитку дітей; поєднання сімейного і суспільного виховання; єдність виховного впливу сім'ї та інших суб'єктів освітньої діяльності; дитиноцентризм та особистісно орієнтований підхід до розвитку дитини» (*Концепція Освіти Дітей...*, 2020, с. 7–8);

– «орієнтованість на збагачення виховних традицій українського суспільства; цінування життя і благополуччя як вміння плекати, підтримувати та створювати сприятливі умови для себе та інших у безпечному середовищі в природному, предметному та соціальному

оточенні»; розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дітей; збереження традицій національного досвіду сімейного та суспільного виховання для збагачення культурного потенціалу взаємодії між поколіннями (*Базовий Компонент Дошкільної Освіти*, 2021);

– «формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду» (*Про Дошкільну Освіту*, 2021).

Вочевидь, можна порушити питання про виокремлення завдання соціокультурного становлення особистості дошкільника як визначального чинника в загальній системі розвитку дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про посилення уваги дослідників до різних аспектів проблеми соціокультурного розвитку особистості. Так, питанню набуття дітьми соціокультурного досвіду присвятили свої праці В. Абраменкова, Н. Голованова, Р. Калько, І. Кон, Т. Кондратенко, М. Мід, В. Москаленко, А. Мудрик, С. Осипова, І. Рогальська, С. Тарасов та ін. Соціокультурну компетентність досліджували Л. Калініна, Г. Луценко, Н. Максименко, О. Савченко, В. Сафонова, П. Сисоєв, Т. Фоменко, В. Фурманова та ін. Особливості розвитку соціокультурних цінностей висвітлено в роботах В. Андрущенко, Є. Боринштейна, І. Зязюна, В. Ільїна, В. Кременя, В. Молодиченка, М. Підлісного, Є. Причепій, О. Якимоватої та ін. Питання соціально-культурної діяльності вивчали М. Аріарський, В. Іванов, М. Каган, А. Ковальчук, А. Марков, Е. Соколов, В. Туєв, Н. Ярошенко та ін. Однак, попри наявність значної кількості робіт, дотичних до порушеної у статті проблеми, можемо твердити, що нині все ще бракує наукових праць українських дослідників, присвячених саме соціокультурному розвитку дитини дошкільного віку. До того ж у довідковій літературі на сьогодні не сформульовано дефініції понять «соціокультурний розвиток» і «соціокультурний розвиток дитини». Отже, ця проблема належить до категорії маловивчених і таких, що потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Мета статті – привернути увагу науковців, педагогів дошкільних закладів до актуальної та важливої проблеми соціокультурного розвитку сучасного дошкільника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Окреслення інноваційних шляхів та форм культури і культурних технологій, пошук нових ідеологічних засад, поглядів, цінностей, нових стратегій діяльності – усе це має особливе значення в контексті соціокультурних змін. Становлення культури особистості визначено в

дослідженнях як проєктування її особистісних якостей, позицій, ставлення до зовнішнього світу, як способи входження в соціум (Ш. Амонашвілі, І. Бех, О. Кононко, А. Мудрик та ін.).

Дошкільне дитинство – унікальний, неповторний, самодостатній період у житті людини, який складно переоцінити; це основа особистого розвитку. У цьому віці формуються основні риси індивіда: самооцінка, емоційні потреби, моральні цінності та установки, а також соціально-психологічні особливості спілкування з людьми. Усе це актуалізує проблему соціокультурного розвитку дітей на соціально-педагогічному рівні. У Державному стандарті дошкільної освіти акцентовано на залученні дітей до соціокультурних норм, традицій сім'ї, суспільства та держави; наголошено на необхідності дошкільників мати первинні уявлення про культурні традиції, унаслідок чого здійснюється соціокультурний розвиток дитини (*Базовий Компонент Дошкільної Освіти*, 2021).

У контексті нашого дослідження соціокультурний розвиток дошкільника розглядатимемо як інтегроване поняття, що охоплює такі компоненти: розвиток, соціальний розвиток, культурний розвиток. Аналіз категорійного апарату означених понять дав змогу М. Давидовій (2019) сформулювати визначення терміна «соціокультурний розвиток дитини», під яким вона розуміє «процес індивідуального розвитку на початку життя людини і створення певних умов для переходу в більш досконалий стан, за якого завдяки вихованню й навчанню відбуваються кількісні і якісні зміни, розкриваються здібності, визначаються особливості й можливості становлення шляхом засвоєння цінностей, норм, установок, властивих певному суспільству, через культурні засоби, форми і методи» (с. 50). На думку Н. Виноградової, «соціокультурний розвиток означає процес формування у дітей дошкільного віку системи цінностей, представленої знаннями про добро і зло, правду і брехню, час і простір, дружбу тощо» (Виноградова, 2017, с. 313). Вчена зауважує, що в процесі соціокультурного розвитку діти здобувають знання, набувають соціального досвіду, умінь і навичок, соціальних норм та досвіду взаємодії з оточенням; у межах дошкільної освіти у малюків формується досвід соціальної взаємодії із соціумом, партнерство в різних соціокультурних умовах, з опорою на культурні цінності свого та інших народів. Т. Атрошенко (2019) доповнює позицію Н. Виноградової роздумами про те, що «набутий індивідом досвід є наслідком і джерелом діяльності, забезпечує її відтворення. Так, включаючись у різні види діяльності, людина в

будь-якому разі отримує відомості про навколишній світ. Освітнє середовище (у нашому прикладі – заклад дошкільної освіти – *О.А.*) дає їй змогу здобувати соціальні знання, набувати вміння та навички більш скеровано, краще усвідомлювати та осмислювати їх» (с. 91). З огляду на це, ми розглядаємо в статті освітнє середовище, тобто дошкільний заклад, як одного з агентів соціокультурного розвитку дитини.

Спираючись на аналіз різних джерел, під соціокультурним розвитком дитини ми розумітимемо процес входження індивіда в культуру, прийняття та засвоєння ним загальнолюдських та національних цінностей, соціальних норм, властивих тому чи тому суспільству, а також творчу переоцінку досвіду за допомогою моделювання взірця для наслідування в цьому соціумі.

На перший погляд соціальний світ дошкільника видається маленьким: це родина, дорослі, однолітки. Однак люди, що оточують дитину, вступають у різні відносини – спорідненість, дружбу, професійно-трудову діяльність тощо. У цьому віці дитина дізнається, що в конкретному суспільстві є соціокультурні норми та цінності, що дають змогу відрізнити одну культуру від іншої, зрозуміти самотність і унікальність культурно-історичного суспільства. Саме тому особливо важливо прищеплювати дітям повагу до культурно-історичного минулого свого народу, повагу до сім'ї та культурних традицій.

Сім'я та заклад дошкільної освіти – основні інститути соціалізації дітей. Родина – це мінімодель суспільства. Сім'я традиційно є головною освітньою установою. Родина для дитини – це головна школа життя. Саме в сім'ї формуються звички, характер та психічні якості дитини. Набуті в сім'ї навички дитина застосує в реальному житті. Здебільшого те, чого вона навчиться в дитинстві, визначить її якості в майбутньому, коли вона стане дорослою людиною.

Сьогодні у світі головними цінностями сім'ї стали: турбота про матеріальний добробут, прагнення дати своїм дітям найкращу освіту. Через це помітно нівелювалися сімейні цінності, цінність спілкування батьків та дітей, час, проведений разом, побутові традиції та звичаї, родинне середовище. А стрімке зростання інформаційних технологій призвело до того, що люди стали менше спілкуватися наживо, майже зникли культурно-розважальні подорожі до кіно, театру, музею. Сучасним дітям нецікаво спілкуватися одне з одним. Рівень засвоєння дитиною наявних у її розпорядженні соціальних норм, правил поведінки в суспільстві, способів взаємодії з дітьми та дорослими, що її

оточують, – знижується. Сучасні дошкільнята мало грають разом, не вміють домовлятися, не зважають на інтереси інших, вони майже не комунікують. Знизився й рівень морального розвитку дошкільників. У дитячій культурі дедалі менше місця для традиційних ігор, іграшок, книг та фільмів, національних героїв та персонажів, тому що діти звикли до телебачення, Інтернету, комп'ютерних ігор. Це негативно позначається на свідомості малюка та руйнує систему традиційних культурних цінностей. Сучасним дошкільникам часто бракує спілкування з рідними, однолітками, вони губляться у світі великої кількості інформації; вони б радо поспілкувалися, спільно попрацювали, проте.... Тому група дошкільного закладу – це саме те місце, де малюк може задовольнити свої основні потреби; це друга сім'я дитини, у якій вона живе весело та цікаво. Сучасні діти здебільшого із задоволенням відвідують дитячий садок.

Окрім сім'ї, інститутом соціалізації дитини є дошкільний заклад, який через зайнятість сучасних батьків часто стає першим кроком у соціальному та культурному розвитку дитини. Для правильного формування цінностей необхідна цільова педагогічна діяльність, яка сприятиме соціокультурному розвитку дошкільнят у дошкільному закладі. У такому мінісоціумі діти починають тісно спілкуватися між собою, з'являються спільні інтереси, іграшки, теми для розмови. З дошкільного віку вони починають розуміти, що без спілкування з однолітками їм буде нецікаво. З часом діти усвідомлюють, наскільки важливо бути серед інших та спілкуватися зі своїми товаришами.

Нам імпонує думка авторів колективної монографії «Нариси з аксіології особистості: дитина і вихователь» (2019) про те, що «в освіті вплив середовища на особистість є важливим аспектом процесу виховання, тому одним з головних завдань педагогів має стати створення такого середовища, яке сформувало б цілісні особистісні якості. Все це вимагає розроблення оптимальних технологій створення освітнього середовища, яке забезпечує безперервний педагогічний процес у вигляді навчання та соціалізації, що суттєво впливає на розвиток і формування особистості» (с. 51).

Однак слід урахувати, що процес соціокультурного розвитку дошкільнят неможливий без активної ролі дорослого, оптимально організованого середовища та участі у різних видах діяльності самої дитини, через які вона пізнає навколишній світ, засвоює цінності та норми поведінки, набуває накопичений людством соціальний досвід. Вихователь не може обмежити процес соціокультурного розвитку певним періодом часу або місцем в освітньому процесі, бо

дошкільник не здатний набути соціокультурний досвід, засвоїти систему цінностей, норм і правил суспільства лише в якомусь одному виді діяльності: набуття соціокультурного досвіду відбувається поступово та безперервно як за безпосереднього впливу педагога чи батьків, так і під час самостійної діяльності, у процесі спілкування та взаємодії з однолітками, навколишнім середовищем.

Заклад дошкільної освіти пропонує оптимальні можливості для ефективного соціокультурного розвитку дошкільнят:

1) процес соціокультурної освіти здійснюється цілеспрямовано, відповідно до програмних вимог і завдань та психофізіологічних особливостей дошкільного віку під керівництвом компетентних освітян;

2) діти беруть участь у спільній діяльності, взаємодіють із навколишнім середовищем, перебувають у команді, а тому змушені діяти відповідно до прийнятих правил.

Отже, ми підійшли до одного з головних складників соціокультурного розвитку дитини – створення педагогічних умов. Насамперед вкажемо на особливу важливість навколишнього соціокультурного середовища, від якого суттєво залежить, якою людиною стане сьогоднішній дошкільник. Соціокультурне середовище дошкільного закладу – це відкритий соціальний простір, у межах якого дошкільник бере участь у заходах, спрямованих на його соціокультурний розвиток, знає традиції народів, вивчає правила, норми, принципи, прийняті в суспільстві, та розвивається, оперуючи предметами навколишнього середовища, що регулярно оновлюється відповідно до віку та індивідуальних потреб вихованців. Середовище, що оточує дитину, у якому вона живе та взаємодіє з дорослими та однолітками, може бути як позитивним, доброзичливим, так і, навпаки, ворожим та агресивним, що безпосередньо впливає на формування особистісних якостей і спрямовує особистість на успішну соціалізацію.

Другою, не менш важливою умовою соціокультурного розвитку є організація різних видів дитячої діяльності, завдяки участі в яких дитина пізнає соціокультурні цінності, набуває соціокультурного досвіду, вчиться комунікації. У процесі власної активності дошкільнята вчать правил взаємодії одне з одним, виявляють почуттів та емоцій, здобувають нові знання, набувають уміння та засвоюють трудові навички тощо. Так, наприклад, під час зображувальної діяльності вони передають свої враження від взаємодії з навколишньою реальністю, збагачують свою уяву, формують уявлення про навколишній об'єктивний та соціальний світ, про себе. Театралізована діяльність має моральну

спрямованість, що дає змогу дітям вчитися взаємодіяти одне з одним, регулювати свою поведінку, набувати комунікативних навичок, отримувати позитивні емоції, виявляти чуйність, співчуття, бажання допомагати іншим. Гра (ігрова діяльність) – це своєрідний спосіб пізнання світу, який розвиває соціокультурні навички та здібності, дає змогу оцінювати бажання свої та інших, урахувати їхню думку, робить глибшими та чіткішими знання дітей з різних сфер, допомагає закріпити набутий соціальний досвід, удосконалити навички саморегуляції. Дослідницька діяльність сприяє розширенню уявлень дошкільнят про довкілля і соціум, здобуттю нових знань, формує самостійність і відповідальність.

З огляду на викладене вище можемо твердити, що ефективність соціокультурного розвитку та виховання в дошкільному віці обумовлена змістом і характером участі дитини в діяльності, ступенем її самостійності, суб'єктивності та творчої самореалізації.

Під час організації навчального процесу педагог насамперед спирається на емоційне сприйняття світу дітьми через спілкування з ними. Дорослий – активний учасник соціокультурного виховання дітей: малюки завжди можуть звернутися до нього із запитаннями, адже він є для них джерелом інформації та соціального досвіду.

Оскільки сім'я – це перший і важливий щабель у залученні дітей до соціокультурних цінностей, норм і традицій, то третьою умовою успішного соціокультурного розвитку дошкільнят є повноцінне сімейне виховання та взаємодія педагогів та батьків у розв'язанні цієї проблеми. Від якості спільної роботи батьків із дітьми, характеру взаємодії із закладом дошкільної освіти безпосередньо залежить формування сімейних цінностей, а отже, і соціокультурний розвиток особистості.

Висновки. Соціокультурний розвиток слід розглядати як процес входження індивіда в культуру, прищеплення йому загальнолюдських та національних цінностей, соціальних норм, властивих тому чи тому суспільству, а також як творчу переоцінку досвіду за допомогою моделювання взірця для наслідування в конкретному соціумі. Соціокультурний розвиток у дошкільному віці неможливо здійснювати без активної участі дорослих, сприятливих умов навколишнього соціокультурного середовища, колективу однолітків, без залучення дитини до різних видів діяльності, без грамотно організованого сімейного виховання та навчання дитини сімейних традицій і цінностей. Отже, сім'я та дошкільний заклад є основними чинниками

соціалізації молодого покоління, що спираються не на принцип паралелізму, а на принцип співробітництва та взаємодії, заснований на комунікативній формі діалогу. А педагог зі своїм

особистим потенціалом – ключова фігура, яка підтримує дітей у процесі їхньої соціальної адаптації через саморозкриття та творчу реалізацію цілей, цінностей і природних задатків.

Список використаних джерел

- Атрошенко, Т. Ю. (2019) Шляхи спрямування позакласної виховної роботи з учнями підліткового віку в напрямі соціокультурного розвитку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць, 1 (62), 90–93.
- Базовий компонент (Державний стандарт) дошкільної освіти. (2021). Нова редакція та поради для організації освітнього процесу. *Практика управління дошкільним закладом*. URL: <https://ezavdnz.mcfra.ua>.
- Виноградова, Н. Н. (2017). Проблема соціокультурного розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Молодой ученый*, 9, 312–314.
- Давидова, М. О. (2019). Художньо-творча діяльність як засіб соціокультурного розвитку дітей дошкільного віку. *Дошкільна освіта у сучасному освітньому просторі: актуальні проблеми, досвід, інновації*: матеріали V наук.-практ. конф., 23-24 березня. Харків: Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. С. 48–53.
- Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. (2020). Київ: ФОП Ферець В. Б. 44 с.
- Нариси з аксіології особистості: дитина і вихователь: монографія (2019). В. А. Ляпунова (За заг. ред.) Мелітополь: ФОП Однорог Т. В. 144 с.
- Про дошкільну освіту. (2021). Закон України від 01.01.2021 № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Відомості про автора:

Артиухова Олена Валеріївна
artiukhova.olena@gmail.com
Мелітопольський державний
Педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.33842/22195203-2022-27-137-141

Матеріал надійшов до редакції 19. 11. 2021 р.
Прийнято до друку 04. 12. 2021 р.

References

- Atroshenko T. Yu. (2019) Ways of directing extracurricular educational work with adolescent students in the direction of socio-cultural development. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools*: coll. of scient. works, 1 (62). P.90-93. [in Ukrainian].
- Basic component (State standard) of preschool education. New edition and tips for organizing the educational process. *Preschool management practice*. Retrieved from: <https://ezavdnz.mcfra.ua/>. [in Ukrainian].
- Vinogradova N.N. (2017). The problem of socio-cultural development of older preschool children. *A young scientist*. 9. P. 312-314. [in Russian].
- Davidova M.O. (2019). Artistic and creative activity as a means of socio-cultural development of preschool children. *Preschool education in the modern educational space: current issues, experience, innovations: materials of V scientific-practical. conf., (Kharkiv, March 23-24, 2019)*. G.Skovoroda Kharkiv Nat. Ped. University. Kharkiv: KhNPU. P. 48–53. [in Ukrainian].
- The concept of education of young and preschool children (2020). National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv: Private individual Ferenets V.B. 44 p. [in Ukrainian].
- Essays on the axiology of personality: child and educator: monograph (2019). V.A. Lyapunova (ed.) Melitopol: FOP Odnorog T.V. 144 p. [in Ukrainian].
- On preschool education. (2021). Law of Ukraine: from 01.01.2021 № 2628-III. Taken from <https://zakon.rada.gov.ua/>. [in Ukrainian].

Information about the author:

Artiukhova Olena Valeriivna
artiukhova.olena@gmail.com
Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhzhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2022-27-137-141

Received at the editorial office 19. 11. 2021.
Accepted for publishing 04. 12. 2021.